༄༅། །འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའི་རྣམ་པར་བཤད་པ།

《聖般若波羅蜜多心經釋》

天竺阿闍黎智親友造

蔣揚仁欽譯註[1]

校訂協助：格西拉朗巴丹增南卓、格西拉朗巴蔣巴索南、丹增尼瑪法師、丹增達瓦法師

༄༅༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། ཨཱརྱ་པྲཛྙཱ་པཱ་ར་མི་ཏཱ་ཧྲི་ད་ཡ་ཊཱི་ཀཱ། བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའི་རྣམ་པར་བཤད་པ། བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་མ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །དེ་ལ་བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མདོའི་མཚན་ཉིད་བརྗོད་པས་ན་བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་ལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ་ཞེས་བྱའོ། །

梵文：阿雅·般若波羅蜜多·日達雅·巴雅嘎雅

藏文：帕巴·謝日給帕若度磬北寧波·囊巴謝巴

（漢譯：）《聖般若波羅蜜多心經釋》

頂禮薄伽梵母般若波羅蜜多。

（唐玄奘譯：《般若波羅蜜多心經》）

（宋施護譯：）《聖佛母般若波羅蜜多心經》

「佛母般若波羅蜜多心要」謂其經之義，故稱《佛母般若波羅蜜多心經》。

ཐོག་མ་ཁོ་ནར་མིང་མ་བཏགས་ན་མདོ་གང་ཡིན་གཏོལ་མེད་པའི་ཕྱིར་མིང་སྨོས་སོ། །མིང་བཏགས་པ་འབའ་ཞིག་ཏུ་མ་ཟད་ཀྱི། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ་འདིའི་མདོ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་འདིར་མ་འདུས་པ་མེད་པས་མདོའི་ཡང་མདོ་ཞེས་བྱའོ། །

---

[1] 括號代表譯者多加的譯文，如唐玄奘大師所譯的心經。句首前的引號中使用的是宋譯或藏譯心經的文句。如果宋譯與藏譯的心經差距不大，我會保留宋譯的原文，若有明顯的差距時，我會在句首的引號中採取藏譯的心經。

若經首未取經名，則不能確定何經，故示經名。不僅如此，沒有任何一部經典不被此《般若波羅蜜多心經》所攝，故稱「經中之經」。

དེ་ལ་བཅོམ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བདུད་བཞི་བཅོམ་པ་སྟེ། ཕུང་པོའི་བདུད་ལ་སོགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་འདིས་བདུད་བཙལ་དུ་མི་རྙེད་ཅིང་བདུད་ཐམས་ཅད་མི་གནས་པའི་ཕྱིར་བཅོམ་པའོ། །ལྡན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ལེགས་པ་དྲུག་དང་ལྡན་པ་སྟེ། མཁྱེན་པའི་ཡོན་ཏན་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་བྱིན་གྱི་རླབས་ལས་བྱུང་བས་ན་ལྡན་པའོ། །འདས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་གནས་པའི་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་སྟེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་གྱིས་སེམས་དང་ཡིད་དང་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཐམས་ཅད་བཟློག་སྟེ། བག་ཆགས་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བས་ན་འདས་ཞེས་བྱའོ། །མ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་དུས་གསུམ་གྱི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་སྤྱོད་པ་ལས་བྱུང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་གྱིས་བསྐྱེད་པས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡུམ་དུ་གྱུར་པས་ན་མ་ཞེས་བྱའོ། །

「薄」[2]謂消滅四魔。由此般若波羅蜜多之義，蘊魔等一切魔皆不能尋獲、不得所住，故為「薄」。

「伽」[3]謂具六善。一切智德皆由般若波羅蜜多之加持所生，故為「伽」。

「梵」[4]謂無住涅槃。由此般若波羅蜜多之義，淨化一切心、意、識、習氣，故為「梵」。

「母」：三世一切諸佛皆由行持般若波羅蜜多之義所成，由般若波羅蜜多之義所生，般若波羅蜜多乃諸佛之母，故稱「母」。

ཤེས་རབ་ཅེས་བྱ་བ་ནི་ཐོས་པ་དང་། བསམས་པ་དང་། བསྒོམས་པའི་ཤེས་རབ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱིས་ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཤེས་པས་ན་ཤེས་རབ་ཅེས་བྱའོ། །ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱིས་ཆོས་གང་ཡང་རྗེས་སུ་མ་མཐོང་བའི་ཕྱིར་མཚན་མ་དང་མཐའ་གཉིས་དང་སྐྱེ་ཤི་ལས་འདས་པའི་ཕྱིར་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཞེས་བྱའོ། །སྙིང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པ་ལ་སོགས་པའི་ནང་ནས་ཟབ་མོ་མཆོག་ཐམས་ཅད་མདོར་ཙུང་དུ་འདིའི་ནང་དུ་མ་འདུས་པ་མེད་པས་ན་སྙིང་པོ་ཞེས་བྱའོ། །

「般若」[5]：由聞思修三慧正確如實了知，故稱「般若」。

---

[2] 此乃梵音，意指「斷」。

[3] 此乃梵音，意指「具」。

[4] 此乃梵音，意指「離」。

[5] 此乃梵音，意指「慧」。

「波羅蜜多」[6]：慧不見任何一法，從而遠離有相、二邊、生死，故稱「波羅蜜多」。
「心要」：般若八千頌等一切至上深義皆攝於此略經當中，故稱「心經」。

བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ་ཞེས་པ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འབུམ་པའི་མདོ་ལས་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ན། དུས་གསུམ་གྱི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ལ་ཕྱག་འཚལ་བ་དང་འདྲའོ་ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་བསགས་པ་དང་། མཆོད་པའི་ཕྱིར་ཕྱག་འཚལ་བའོ། །

釋論云：「頂禮薄伽梵母般若波羅蜜多」

「頂禮般若波羅蜜多」：既便是在《般若波羅蜜多十萬頌》也提到，頂禮般若波羅蜜多時，就如同頂禮三世諸佛。為能累積資糧及供養，故做頂禮。

དེ་ནི་གཞུང་སྟེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འདི་ལ་མགོ་མཇུག་ཏུ་དོན་རྣམ་པ་བདུན་གྱིས་གསལ་བར་བཤད་དེ། དེ་ཡང་གང་ཞེ་ན། གླེང་གཞི་དང་། ཤེས་རབ་ལ་འཇུག་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཡོན་ཏན་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་འབྲས་བུ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་གཟུངས་སོ། །
今說正文。由七相詮釋此般若波羅蜜多經的前後義。七相為何？序文、智慧趨入、空性之性相、智慧行境、智慧功德、智慧之果，以及智慧之咒。

དེ་ལ་གླེང་གཞི་ནི་འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནས། ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞུགས་ཏེ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །
從「如是我聞」至「而共圍繞」乃序文。

ཤེས་རབ་ལ་འཇུག་པ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་བལྟའོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །
至「觀見五蘊自性亦空」乃智慧趨入。

སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ནི་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །
至「無所得，亦無無得」乃空性之性相。

ཤེས་རབ་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ནི་ཐོབ་པ་མེད་པར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ཤིང་སྤྱོད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །
至「無得故…依般若波羅蜜多相應行故」乃智慧行境。

---

[6] 此乃梵音，意指「到達彼岸」。

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཡོན་ཏན་ནི་མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །
至「究竟圓寂」乃智慧功德。

ཤེས་རབ་ཀྱི་འབྲས་བུ་ནི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །
至「得阿耨多羅三藐三菩提」乃智果。

ཤེས་རབ་ཀྱི་གཟུངས་ནི་མཇུག་གི་སྔགས་ཡན་ཆད་དོ། །
末端的咒語乃智慧之咒。

ད་ནི་གླེང་གཞིའི་དོན་བཤད་དེ། འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདོ་སྡེ་ཐམས་ཅད་འཕགས་པ་འཇམ་དཔལ་གྱིས་གསན་ཏེ། བསྡུས་པས་ན་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱའོ། །དེ་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྙིང་པོའི་རྣམ་གྲངས་ཇི་སྐད་བརྗོད་པ་ཉིད་དོ། །བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་ཞབས་ཀྱི་དྲུང་ནས་མཉན་ཏེ། དཔལ་གྱི་མགུར་ནས་གསུངས་པ་མངོན་སུམ་དུ་རྣ་བའི་དབང་པོས་ཐོས་པའོ། །
今說序文之義。

（宋譯心經）：「如是我聞」

聖者文殊聽聞一切大乘經典，將其結集，故說「如是我聞」。
「如是」謂《般若心經》之所詮內義。
「我聞」謂於佛前聽聞，即是以耳根親聞吉祥法歌。

དུས་གཅིག་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྙིང་པོ་དུས་གཞན་ན་བཤད་པ་ལ་མི་བྱའོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ན་འཁོར་འདི་རྣམས་ལ་ལན་གཅིག་ཁོ་ན་ཞིག་བཤད་པའི་དུས་ལ་བྱའོ། །

（宋譯心經）：「一時，世尊在王舍城鷲峯山中，與大苾芻眾千二百五十人[7]俱，并諸菩薩摩訶薩眾，而共圍繞。」

「一時」謂宣說《般若心經》的時間並非在他時，而是指薄伽梵在王舍城中，僅於此次、對彼等眷屬眾傳法之時。

---

[7] 藏譯心經中無「千二百五十人」之詞。

བཅོམ་ལྡན་འདས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་དེ་ལ་སྟོན་པ་ནི་སུ་ཞིག་ཡིན། ཡུལ་ནི་གང་ཞིག་ན། འཁོར་ནི་གང་གང་ཡིན། འདུས་ནས་དོན་ཅི་ཞིག་མཛད་དེ། སྟོན་པ་ནི་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས། ཡུལ་ནི་རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ཀྱི་བྱ་རྒོད་ཕུང་པོའི་རི་ལ། འཁོར་ནི་དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་རྣམས་སོ། །འདུས་ནས་དོན་ཅི་ཞིག་མཛད་ཅེ་ན། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ་འདི་སྟོན་ཏོ། །དེ་ལ་ཚིག་གཉེར་བཤད་པ་ནི་གོང་མ་དང་འདྲ།

「世尊」謂說法者是誰？於何處？對何弟子眾？集聚後做何事？
說法者乃佛薄伽梵。說法處是王舍城鷲峯山。弟子眾是大苾芻眾及諸菩薩摩訶薩眾。集聚後做何事？即是說此《般若波羅蜜多心經》，經名之釋如前已言。

རྒྱལ་པོའི་ཁབ་བྱ་རྒོད་ཀྱི་ཕུང་པོའི་རི་ལ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རྒྱལ་པོ་གཟུགས་ཅན་སྙིང་པོའི་ཡོན་ཏན་ལས་གྲགས་ཏེ། ཡུལ་ལྗོངས་ཀྱི་གྲོང་ཁྱེར་སྤྱིའི་མིང་དུ་བཏགས་པའོ། །བྱ་རྒོད་ཀྱི་ཕུང་པོའི་རི་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཡུལ་ལྗོངས་དེ་རྒྱ་ཆེ་བས་བྱ་རྒོད་ཕུང་པོའི་རི་སྟེ་མཐོ་ལ་བྱ་མང་པོ་འདུ་བའི་ཕྱིར་མིང་དུ་བཏགས་པའོ། །དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མཐུ་ཆེ་བ་དང་གྲངས་མང་བའོ། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ཞེས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་མངོན་སུམ་དུ་ཆུད་ཅིང་ན་ཡང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་འཇོག་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མང་པོའོ། ། ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞུགས་ཏེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅོམ་ལྡན་འདས་འཁོར་མང་པོས་བསྐོར་ཏེ་བཞུགས་པའོ། །འདི་ཡན་ཆད་ནི་གླེང་གཞིའོ། །

「王舍城鷲峯山」因影堅王（Bimbisara 頻婆娑羅）之德而聞名，以總稱命名其景地之城。「鷲峯山」謂其景地寬闊。鷲峯山亦高亦集眾鷲，故名。
「大苾芻眾」謂力大且眾多。
「諸菩薩摩訶薩眾」：存在諸多菩薩住於般若波羅蜜多，且已現證圓滿般若波羅蜜多之義。
「而共圍繞」謂薄伽梵由眾多弟子圍繞而住。以上是序文。

དེ་ནི་ཤེས་རབ་ལ་འཇུག་པའི་དོན་གྱིས་བཤད་དེ། དེའི་ཚེ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གྲངས་ཟབ་མོ་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། དེ་ལ་བཅོམ་ལྡན་འདས་འཁོར་དེ་དག་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་ཐུགས་བརྩེ་ཞིང་བྱིན་གྱིས་བརླབ་པའི་ཕྱིར་སྙོམས་པར་ཞུགས་པའོ། །དེ་ལ་ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གྲངས་ཟབ་མོ་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་

ཆོས་ཀྱི་གཞུང་འདིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་དམིགས་པ་དང་མཐའ་ཐམས་ཅད་ལས་འདས་པར་སྟོན་ཅིང་མཁྱེན་པའི་ཕྱིར་ཟབ་མོ་སྣང་བ་ཞེས་བྱའོ། །ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཟབ་མོ་དེ་ཉིད་ལ་མཉམ་པར་གཞག་པའོ། །
今以智慧趨入之義而釋。

（宋譯心經）：「爾時，世尊即入甚深光明宣說正法三摩地」

薄伽梵悲憫其弟子眾及一切眾生，為加持彼等而入三摩地。
「甚深光明宣說正法」謂彼法典說諸法不可得、離邊，通達其義，故稱「甚深光明」。
「入三摩地」謂入定於彼甚深義之中。

ཡང་དེའི་ཚེ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱོད་པ་འདི་ཉིད་ལ་རྣམ་པར་རྟོག་ཅིང་། ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་ཉིད་ལ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་བལྟའོ་ཞེས་པ་ལ། ཡང་དེའི་ཚེ་ཞེས་པ་ནི་འཁོར་འདུས་པ་དང་སྙོམས་པར་ཞུགས་པའི་དུས་སོ། །འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་བལྟའོ་ཞེས་པའི་བར་དུ་ནི་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་འཁོར་དེ་རྣམས་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་ཐུགས་བརྩེ་བའི་ཕྱིར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ཉིད་ལ་རྣམ་པར་རྟོག་ཅིང་ཕུང་པོ་དེ་དག་ཀྱང་མི་དམིགས་པའི་རང་བཞིན་སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཞན་དུ་གྱུར་པ་གང་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བར་དགོངས་པའོ། །

（唐譯心經：「觀自在菩薩行深般若波羅蜜多時 ，照見五蘊皆空。」）

（宋譯心經）：「時，觀自在菩薩摩訶薩在佛會中，而此菩薩摩訶薩已能修行甚深般若波羅蜜多，觀見五蘊自性皆空。」

「時」謂弟子聚集及佛入定之時。
「觀自在菩薩」至「觀見自性皆空」謂聖觀自在大士悲憫其弟子眾及一切有情，故念甚深般若波羅蜜多，且思：「蘊等皆是不可得的自性空，除此外，絕無他性。」

ཕུང་པོ་ལྔ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་གཟུགས་ཀྱི་ཕུང་པོ་ནི་དབུ་བའི་གོང་བུ་ལྟ་བུའོ། །ཚོར་བ་ནི་ཆུ་བུར་ལྟ་བུའོ། །འདུ་ཤེས་ནི་སྨིག་རྒྱུ་ལྟ་བུའོ། །འདུ་བྱེད་ནི་ཆུ་ཤིང་ལྟ་བུའོ། །རྣམ་པར་ཤེས་པ་ནི་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུའོ། །རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཞེས་པ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་

དག་རང་བཞིན་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། མཐའ་ཐམས་ཅད་ལས་འདས་ཤིང་མཚན་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་དོ། །

「五蘊」謂色蘊如聚沫，受如水泡，想如陽焰，行如芭蕉，識如幻境。
「自性皆空」謂五蘊皆以自性之相而空，遠離諸邊，無相，故為空性。

དེ་ནས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤཱ་རིའི་བུས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྨྲས་སོ་ཞེས་པ་ནི་ཉན་ཐོས་ཆེན་པོའི་ནང་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་མཆོག་ཏུ་གྱུར་པའི་ཤཱ་རིའི་བུས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་བྱིན་གྱི་རླབས་ཀྱིས་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་ལ་དྲིས་སོ། །

（宋譯心經）：「爾時，尊者舍利子，承佛威神，
前白觀自在菩薩摩訶薩言：」

聲聞中智慧第一的舍利子，承蒙如來的加持力，請示聖觀自在大士。

རིགས་ཀྱི་བུ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱོད་པ་སྤྱད་པར་འདོད་པ་དེས་ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། རིགས་ཀྱི་བུ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་གསུང་རབ་ལས་སྐྱེས་ཏེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྲས་སུ་གྱུར་པའོ། །གང་ལ་ལ་ཞེས་པ་ནི་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་ཞུགས་པ་གང་སུ་ཡང་རུང་བའོ། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྤྱོད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྤྱོད་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དེ་བཞིན་ཉིད་ཟབ་མོ་བརྗོད་དུ་མེད་པར་སྤྱོད་པའོ། །སྤྱད་པར་འདོད་པ་དེས་ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ་ཞེས་པ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་སྤྱད་པར་འདོད་པ་དེས་ཇི་ལྟ་བུ་ཞིག་ཏུ་ཤེས་པར་བྱ་ཞིང་བསླབ་པར་བྱ་ཞེས་དྲིས་པའོ། །དེ་སྐད་ཅེས་སྨྲས་པ་དང་།

（宋譯心經）：「若善男子善女人，於此甚深般若波羅蜜多法門，
樂欲修學者，當云何學？」

「善男子」謂由大乘典籍所生，是如來之子。
「若」[8]謂正住大乘的任何一者。
「於此甚深般若波羅蜜多法門...修學」謂修學般若波羅蜜多，故正行甚深、不可言之法性。

---

[8] 藏文直譯為「某」。

「樂欲修學者，當云何學？」謂問此言：欲修般若波羅蜜多之義者，應如何知、應如何修？

བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤཱ་རིའི་བུ་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྨྲས་སོ་ཞེས་པ་ནི་དྲིས་པའི་ལན་སྨྲས་པའོ། །

（宋譯心經）：「時，觀自在菩薩摩訶薩告尊者舍利子言：」

此言即是回覆。

ཤཱ་རིའི་བུ་རིགས་ཀྱི་བུའམ་རིགས་ཀྱི་བུ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱད་པ་སྤྱོད་པར་འདོད་པ་དེས་འདི་ལྟར་བརྟག་པར་བྱ་སྟེ་ཞེས་པ་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྤྱད་པར་འདོད་པ་དེས་འོག་ཏུ་བཤད་པའི་དོན་བཞིན་དུ་བརྟག་པར་བྱའོ་ཞེས་པའོ། །

（宋譯心經）：「若善男子善女人，樂欲修學此甚深般若波羅蜜多法門者，當觀...」

欲修般若波羅蜜多者應觀下述之義。

ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་ཡང་དག་པར་རྗེས་སུ་བལྟའོ་ཞེས་པ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་དོ། །མཚན་ཉིད་མེད་པས་སྔོན་གྱི་དུས་ནས་མ་སྐྱེས། ད་ལྟར་གྱི་དུས་ན་མི་གནས། མ་འོངས་པའི་དུས་ན་མི་འགག་སྟེ། དུས་ཐམས་ཅད་དུ་སྐྱེ་བ་དང་། གནས་པ་དང་། འགག་པར་མ་གྲུར་པས་མི་གནས་པའི་རང་བཞིན་བརྗོད་དུ་མེད་པས་ན་སྟོང་ཉིད་དོ། །བལྟའོ་ཞེས་པ་ནི་ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་བལྟའི། དེ་ལས་གཞན་པ་གང་དུ་ཡང་མི་བལྟའོ་ཞེས་པའོ། །འདི་ཡན་ཆད་ནི་ཤེས་རབ་ལ་འཇུག་པའོ། །

（唐譯心經：「照見五蘊皆空。」）

（宋譯心經）：「觀五蘊自性皆空。」

五蘊皆是自性空。無相故，前時不生，今時不住，後時不滅。於一切時中，生住滅皆不成立，其不住性不可言詮，故為空性。
「觀」謂如實觀見，不見其他。以上是智慧趣入。

ད་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་དོན་གྱིས་བཤད་དེ། གཟུགས་སྟོང་པའོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱང་གཟུགས་སོ་ཞེས་པ་ལ། དེ་ལ་གཟུགས་སོ་ཞེས་པ་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རང་བཞིན་ཁོང་དུ་མ་ཆུད་པས་འཁྲུལ་པའི་སེམས་ཀྱིས་གཟུགས་སུ་མཐོང་ཞིང་རྟོག་པ་འམ། ཚིག་གིས་ཐ་སྙད་དུ་འདོགས་པའོ། །སྟོང་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་གཟུགས་ཀྱི་རང་བཞིན་སྟོང་པ་ཉིད་ཡིན་པས་སྔ་མ་འདས་པའི་དུས་ན་ཡང་མཚན་ཉིད་མེད་པས་དམིགས་སུ་མེད། ད་ལྟར་དང་མ་འོངས་པའི་དུས་ན་ཡང་མཚན་ཉིད་མེད་དེ། དམིགས་སུ་མེད་པས་མཐའ་ཐམས་ཅད་དང་དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་གནས་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ། །
今以空性之性相而釋義。

（唐譯心經：「色即是空」）

（宋譯心經）：「即色是空，」

「即色」謂不知空性，故以擾心見色法、起妄念，或以言詞而取其名。
「是空」謂無自性故，於前時無相，故不可得。今時及後時也無相，不可得故，遠離諸邊，一切事物皆不能住，故稱「空性」。

སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱང་གཟུགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱང་དམིགས་སུ་མེད་པའི་རང་བཞིན་ལ་གཟུགས་སོ་ཞེས་ཚིག་གི་ཐ་སྙད་དུ་བཏགས་ལ། དེ་གུད་ན་མི་གནས་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱང་གཟུགས་སོ། །

（唐譯心經：「空即是色」）

（宋譯心經）：「即空是色，」

空性是不可得性，故以言詞施設是色，若非如此，色將不在，故即空是色。

གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་ཀྱང་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་པ་ནི་གཟུགས་གང་ཡིན་པ་དེ་ཉིད་བརྗོད་དུ་མེད་པའི་སྟོང་པ་ཉིད་ཡིན་གྱི། གཟུགས་སྤངས་ཏེ་སྟོང་པ་ཉིད་བཙལ་དུ་མི་རྙེད་པས་ན་གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ཞེས་བྱའོ། །བརྗོད་དུ་མེད་པའི་སྟོང་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་ཉིད་ལ་གཟུགས་སོ་ཞེས་ཚིག་གི་ཐ་སྙད་དུ་བཏགས་པ་གུད་ན་མི་འདུག་ཅིང་མི་རྙེད་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་ལས་ཀྱང་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ཞེས་བྱའོ། །

（唐譯心經：「色不異空，空不異色，」）

（宋譯心經）：「色無異於空，空無異於色。」

一切色是不可言之空性。離開色而尋空性將不可得，故說色無異於空。
於言詞之名言中，將一切不可言之空性施設為色，若非如此，（色）將不在、不可得，故說空無異於色。

དེ་བཞིན་དུ་ཚོར་བ་དང་། འདུ་ཤེས་དང་། འདུ་བྱེད་དང་། རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་སྟོང་པའོ་ཞེས་པ་ནི་གཟུགས་ལ་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་བཞིན་དུ་ཕུང་པོ་ལྷག་མ་རྣམས་ཀྱང་དེ་དང་འདྲ་བར་བལྟའོ། །

（唐譯、宋譯）心經：「受想行識亦復如是。」

應以色的解釋，同觀其餘四蘊。

ཤཱ་རིའི་བུ་དེ་བཞིན་དུ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་སྟོང་པ་ཉིད་དེ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཤཱ་རིའི་བུ་ཞེས་པ་ནི་མ་ཡེངས་པར་ལེགས་པར་ཉོན་ཅིག་ཅེས་བོད་པའི་ཚིག་གོ །དེ་བཞིན་དུ་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་ཉིད་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་ལ་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་ལྟར་གཞན་ཡང་སྐྱེ་མཆེད་དྲུག་ནས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པའི་བར་དུ་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པར་གྱིས་ཤིག་པའོ། །མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཞེས་པ་ནི་ནམ་མཁའ་ལ་མཚན་ཉིད་མེད་པ་ལྟར་ཉོན་མོངས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱང་མེད་རྣམ་པར་བྱང་བའི་མཚན་ཉིད་ཀྱང་མེད་པ། །

（唐譯心經：「舍利子，是諸法空相。」）

（宋譯心經）：「舍利子，此一切法如是空相。」

「舍利子」乃呼喚之詞，令其心無散亂及善諦聽！
「此一切法如是空相」：應以五蘊的解釋，同觀六處至遍知之間的所有出世間法，應知彼等皆是空性。
「空相」[9]謂如同虛空無性相，煩惱亦無性相，清淨品亦無性相。

---

[9] 根據藏譯心經，在此的「無相」或「空相」應解讀為無性相。根據全文的闡述，此論中的「性相」一詞不應理解為名相與性相的性相或是定義，而應理解為由境己之力所形成的性質及行相。

མི་སྐྱེ་མི་འགག་པ་ཞེས་པ་ནི་ད་ལྟར་སྐྱེས་པ་ནི་སྔོན་མེད་པ་ལས་ཕྱིས་ཡོད་པར་གྱུར་པའོ། །འགག་པ་ནི་སྔོན་ཡོད་པ་ལས་ཕྱིས་མེད་པར་གྱུར་པའོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ནི་དམིགས་སུ་མེད་པས་སྔོན་ནས་མ་སྐྱེས་པའོ། །མ་སྐྱེས་པས་ན་ཕྱིས་མི་འགག་པའོ། །དྲི་མ་མེད་པ་དང་། དྲི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། དྲི་མ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་ཀྱིས་གཟུང་འཛིན་དུ་སྤྱོད་པའོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ནི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ལས་འདས་པས་དྲི་མ་མེད་པའོ། །དྲི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ་ནི་དྲི་མ་མེད་པས་བྲལ་བ་ཡང་མེད་པའོ། །བྲི་བ་མེད་པ་གང་བ་མེད་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། བྲི་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སེམས་ཅན་ནོ། །གང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སངས་རྒྱས་སོ། །མེད་པ་ཞེས་པ་ནི་སེམས་ཅན་དང་སངས་རྒྱས་བཙལ་དུ་ཡང་མི་རྙེད་པས་བྲི་བ་དང་གང་བ་མེད་པའོ། །

（唐譯心經：「不生不滅，不垢不淨，不增不減，」）

（宋譯心經）：「無所生、無所滅、無垢染、無清淨、無增長、無損減。」

「不生不滅」：現在生乃前無後有；滅乃前有後無。空性乃不可得故，從前時起便無生，無生故無滅。
「無垢染、無清淨」：垢染乃由識等進行執取的所持能持。空性乃離識，故無垢染。「無清淨」謂垢染非有，故無離垢染。
「無增長、無損減。」：損減乃有情；增長乃正覺。「無」謂尋找有情及佛陀時皆不可得，故說無增長、無損減。

དེ་ལྟར་ན་སྟོང་པ་ཉིད་ནི་གཟུགས་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བ་ལ། གཟུགས་ནི་གཞིག་པར་བྱ་བའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་མཚན་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་ནི་གཟུགས་མ་ཡིན་ནོ། །ཚོར་བ་མ་ཡིན། དེ་བཞིན་དུ་ཚོར་བ་ནི་མྱོང་བའི་མཚན་ཉིད་འདུ་ཤེས་མ་ཡིན། འདུ་ཤེས་ནི་འཛིན་པའི་མཚན་ཉིད། འདུ་བྱེད་མ་ཡིན། འདུ་བྱེད་ནི་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད། རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་མ་ཡིན། རྣམ་པར་ཤེས་པ་ནི་སོ་སོར་བྱེ་བྲག་འཛིན་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་དམིགས་སུ་མེད་པས་རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་མ་ཡིན་ནོ། །རྣམས་མ་ཡིན་ཞེས་པ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་རྣམས་ནི་ཟག་པ་དང་བཅས་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་རྣམས་མ་ཡིན་ནོ། །

（唐譯、宋譯）心經：「是故空中無色，無受想行識。」

「空中無色」：色乃可壞性相，空性無性相，故空非色。[10]
「非受」：同理，受乃領納之性相。
「非想」：想乃持之性相。
「非行」：行乃現行之性相。
「非識」：識乃各持其別之性相。空性不可得，故非識等。
「非…等」[11]謂五蘊皆是有漏之性相，空性非五蘊。

མིག་མ་ཡིན། དེ་ལ་མིག་ནི་མཐོང་བའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་མཚན་ཉིད་མེད་པས་སྟོང་པ་ཉིད་མིག་མ་ཡིན་ནོ། །རྣ་བ་མ་ཡིན། དེ་བཞིན་དུ་རྣ་བ་ནི་ཐོས་པའི་མཚན་ཉིད་དོ། །སྣ་མ་ཡིན། སྣ་ནི་སྣོམ་པའི་མཚན་ཉིད། ལྕེ་མ་ཡིན། ལྕེ་ནི་རོ་མྱོང་བའི་མཚན་ཉིད། ལུས་མ་ཡིན། ལུས་ནི་རེག་པའི་མཚན་ཉིད། ཡིད་མ་ཡིན། ཡིད་ནི་བྱེ་བྲག་གཅོད་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་ཡིད་མ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟར་དབང་པོ་དྲུག་པོ་ནི་འཛིན་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་དབང་པོ་དྲུག་རྣམས་མ་ཡིན་ནོ། །

(唐譯、宋譯心經：「無眼耳鼻舌身意。」)

「非眼」[12]：眼是見之性相，空性無性相，故空性非眼。
「非耳」：耳是聞之性相。
「非鼻」：鼻是嗅之性相。
「非舌」：舌是味覺之性相。
「非身」：身是觸之性相。
「非意」：意是斷別之性相，空性無性相，故空性非意。
如是，六根乃持取之性相，空性無性相，故空性非六根等。

---

[10] 「色乃可壞性相，空性無性相，故空非色」此句乃直譯。簡單的說，色是種可壞性，且其壞性由境己之力所成，但自性空中無一法可由自己之力形成任何性質，故說「空中無色」。以此類推下述種種有法，破其自性。

[11] 現在普遍流傳的藏譯中並無此句，就以這段「 སྟོང་པ་ཉིད་ནི་གཟུགས་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བ། 」的敘述，估計此論引用的是其他藏譯心經的版本。

[12] 現在普遍流傳的藏譯心經譯為「無眼」。

གཟུགས་མ་ཡིན། གཟུགས་ནི་ཁ་དོག་དང་དབྱིབས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་གཟུགས་མ་ཡིན་ནོ། །སྒྲ་མ་ཡིན། དེ་བཞིན་དུ་སྒྲ་ནི་སྙན་མི་སྙན་གྱི་མཚན་ཉིད། དྲི་མ་ཡིན། དྲི་ནི་སྣོམ་པའི་མཚན་ཉིད། རོ་མ་ཡིན། རོ་ནི་མྱོ་བའི་མཚན་ཉིད། རེག་བྱ་མ་ཡིན། རེག་བྱ་ནི་རེག་པ་འཇམ་རྩུབ་ཀྱི་མཚན་ཉིད། ཆོས་མ་ཡིན། ཆོས་ནི་བྱེ་བྲག་གི་རྣམ་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་ཆོས་མ་ཡིན་ནོ། །

（唐譯、宋譯心經：「無色聲香味觸法。」）

「非色」：色乃顏色、形狀之性相，空性無性相，故空性非色。
「非聲」：聲乃好不好聽之性相。
「非香」：香乃嗅之性相。
「非味」：味乃食味之性相。
「非觸」：觸乃柔、粗之性相。
「非法」：法乃別相之性相，空性無性相，故空性非法。

དེ་ལྟར་ན་ཡུལ་རྣམས་ནི་དམིགས་པར་བྱེད་པའི་རྐྱེན་གྱི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་ཡུལ་རྣམས་མ་ཡིན་ནོ། །མིག་གི་ཁམས་མ་ཡིན་པ་ནས། ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མ་ཡིན། ཡིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལ་ཁམས་བཅོ་བརྒྱད་ནི་གདུག་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་ཁམས་བཅོ་བརྒྱད་མ་ཡིན་ནོ། །

（唐譯心經：「無眼界乃至無意識界」）

（宋譯心經：「無眼界，無眼識界，乃至無意界，無意識界。」）

「境等」謂緣取的助緣之性相，空性無性相，故空性非境等。
「非眼界、非意界，乃至非意識界」：十八界乃猛苦之性相，空性無性相，故空性非十八界。

མ་རིག་པ་མ་ཡིན་པ་ནས་རྒ་ཤི་མ་ཡིན། མ་རིག་པ་ཟད་པ་ནས་རྒ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་མ་ཡིན་ནོ། །མ་རིག་པ་ནས་རྒ་ཤིའི་བར་དུ་རྟེན་འབྲེལ་བཅུ་གཉིས་ནི་འཁོར་བ་འཛིན་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མ་ཡིན་པས་མ་རིག་པ་ནས་རྒ་ཤིའི་བར་དུ་མ་ཡིན་ནོ། །མ་རིག་པ་ཟད་པ་ནས། རྒ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་རྣམ་པར་བྱང་བའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པས་མ་རིག་པ་ཟད་པ་ནས་རྒ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་མ་ཡིན་ནོ། །

（唐譯、宋譯心經）：「無無明，無無明盡，乃至無老死，亦無老死盡。」

無明乃至老死的十二緣起是持取輪迴的性相，空性無性相，故空性非無明乃至老死。
無明盡乃至老死盡乃清淨品之性相，空性無性相，故空性非無明盡乃至老死盡。

སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། འགོག་པ་དང་ལམ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ། །སྡུག་བསྔལ་ནི་ཉོན་མོངས་པའི་མཚན་ཉིད། ཀུན་འབྱུང་བ་ནི་ཉེ་བར་ལེན་པའི་མཚན་ཉིད། འགོག་པ་ནི་ཞི་བའི་མཚན་ཉིད། ལམ་ནི་ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་མཚན་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་བདེན་པ་བཞི་མ་ཡིན་ནོ། །

（唐譯、宋譯心經）：「無苦集滅道。」

苦乃煩惱性相。集乃近取性相。滅乃寂之性相。道乃智之性相。空性無性相，故空性非四諦。

ཡེ་ཤེས་མ་ཡིན། ཡེ་ཤེས་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་མངོན་སུམ་དུ་གྱུར་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་གྱི། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་མཚན་ཉིད་མེད་པས་ཡེ་ཤེས་མ་ཡིན་ནོ། །ཐོབ་པ་མ་ཡིན། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ། །ཐོབ་པ་ནི་བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་བོ། །མ་ཐོབ་པ་ནི་སེམས་ཅན་གྱིས་བླ་ན་མེད་པ་མ་ཐོབ་པའོ། །མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་པ་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ལ་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱང་མེད། སེམས་ཅན་ཡང་མེད་པས་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་གྲངས་དེས་ན་ཆོས་ཐམས་ཅད་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། སྟོང་པ་ཉིད་ནི་དེ་ལྟ་བུ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བསྟན་པའི་ཕྱིར་རོ། །འདི་ཡན་ཆད་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དོ། །

（唐譯心經：「無智亦無得，以無所得故，」）

（宋譯心經：「無智，無所得，亦無無得。」）

「非智」：智乃現證諸法之性相，空性無性相，故空性非智。

「非得、亦非無得」：得乃無上正等正覺；無得乃有情尚未獲證無上覺。
「非」謂於空性之性相[13]中，既無有情亦無無上菩提，故無得，亦無無得。
由此理示諸法皆無自性，空性亦如是。
以上乃空性之性相。

ད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་གྱི་དོན་གྱིས་བཤད་དེ། ཤཱ་རིའི་བུ་དེ་ལྟར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཐོབ་པ་མེད་པར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ཤིང་སྤྱོད་དེ་ཞེས་པ་ལ། མ་ཆུད་པ་ལ་ཆུད་དོ་སྙམ་པ་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་འདི་ཙམ་ཞིག་དང་ལྡན་ན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་སྤྱོད་པའི་མཚན་མར་བཤད་པ་དེ་ལྟར་ཞེས་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་གྱུར་པའི་ཕྱིར་རོ། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྤྱོད་ཅེས་པ་ནི་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་ཞུགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱིས་ཕུང་པོ་ལྔ་ནས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པའི་བར་དུ་ཅི་ཡང་ཐོབ་པ་མེད་པར་ཤེས་ཤིང་ཆོས་གང་ཡང་རྡུལ་ཙམ་རྗེས་སུ་མི་མཐོང་བར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྦྱང་པར་བྱའོ། །

今說智慧行境之義。

（唐譯心經：「菩提薩埵，依般若波羅蜜多故，」）

（宋譯心經）：「舍利子，由是無得故，菩薩摩訶薩，
依般若波羅蜜多相應行故，」

若念已證「未證」，故說乃具足般若波羅蜜多之行境，即是執空相。[14]
「如是」謂諸法皆空。
「由是無得故，菩薩摩訶薩，依般若波羅蜜多相應行」：正住大乘菩薩們，不得任何五蘊至遍智間的諸法、不見一切微塵，修學般若波羅蜜多。

ཆོས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་སྟེ། མི་གནས་པའི་རང་བཞིན་ཡིན་ཡང་དེ་ལྟར་མི་ཤེས་པའི་མ་རིག་པའི་འཁྲུལ་པའི་སེམས་ཀྱིས་སྨུན་པར་གྱུར་པས་སྲིད་པའི་རྒྱ་མཚོར་འཁོར་ཞིང་འཁྱམ་མོ། །འཁྲུལ་པའི་སེམས་དེ་ཉིད་ཅི་ཡིན་ཞེས་ཤེས་རབ་རྣམ་གསུམ་གྱིས་བརྟགས་ན། སེམས་ནི་དམིགས་སུ་མེད་པས་ཉོན་མོངས་པ་ཡང་མི་མཐོང་། རྣམ་པར་བྱང་བར་ཡང་མི་མཐོང་། ཕུང་པོ་ལྔ་ནས

---

[13] 在此的性相及此論中的「空性之性相」應理解為空性的定義，意指於空性的定義或無自性中沒有由自己的力量所形成的有情及佛。於此中，得既非有，無得豈能有？

[14] 在證空時若念：「我已證悟曾經未知的空性。」此非空正見，只是緣空所產生的執著而已。

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པའི་བར་དུ་ཡང་མི་མཐོང་ངོ་། །སྟོང་པ་ཉིད་དང་། མཚན་ཉིད་མེད་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བ་དང་། མི་འགག་པ་ལ་སོགས་པ་ཡང་མི་མཐོང་། ཤེས་རབ་ཉིད་ཀྱང་ཡང་དག་པར་རྗེས་སུ་མི་མཐོང་། ཅི་ཡང་མཐོང་བ་མེད་པ་དེ་ནི་སེམས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་མཐོང་བའོ། །དེ་ལྟར་སེམས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་མཐོང་བ་དེ་ནི་བྱང་ཆུབ་མཐོང་ངོ་། །གང་བྱང་ཆུབ་མཐོང་བ་དེ་ནི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་སངས་རྒྱས་མཐོང་བའོ། །ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་སངས་རྒྱས་མཐོང་བ་དེས་ནི་བདག་ཉིད་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སོ། །

諸法皆空，雖無住性，卻因無知、無明的謬識所闇蔽，從而輪轉及徘徊於三有苦海之中。若以三相慧[15]檢視其謬識為何，心乃不可得故，不見煩惱、不見清淨、不見五蘊至遍智間的諸法，亦不見空性、無相、無生、無滅等。智慧亦不見真實性，不見一切，此乃見心性。見心性者即見菩提，見菩提者因法性故即見如來。因法性見如來者即能圓滿無上菩提正等正覺！

སྐབས་འདིར་ནི་ཐེ་ཚོམ་པས་སྨྲས་པ། དེ་ལྟར་ཅི་ཡང་མེད་པ་ཞིག་རྟག་ཏུ་བཤད་པས་མུ་སྟེགས་ཅན་ཆད་པར་ལྟ་བ་དང་། ཉན་ཐོས་ཞི་བའི་འགོག་པའི་ནང་དུ་ལྟུང་བར་མི་འགྱུར་རམ་ཞེ་ན།

此時，疑惑者問：如是無任何一法之說，莫非不令外道墮斷見、聲聞墮寂滅？

ལན་དུ་སྨྲས་པ། དེ་ལྟར་མི་འགྱུར་ཏེ་མི་དམིགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱེད་ཅིང་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བ་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་སྤྱོད་པར་བྱེད་པས་དེ་ལྟར་སྐྱོན་དུ་མི་འགྱུར་རོ། །འདི་ཡན་ཆད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ལོ། །

答：非也。以無所得之法，利益眾生、迴向無上菩提、行六度。彼等皆以不可得之法而為，故無彼過。以上乃智慧行境。

ད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཡོན་ཏན་གྱིས་བཤད་དེ། །སེམས་ལ་སྐྲག་པ་མེད་པས་སྒྲིབ་པ་མེད་དེ། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ལས་ཤིན་དུ་འདས་ནས་མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོང་པ་ཉིད་དོན་ལ་ཐོས་པ་དང་། བསམ་པ་དང་། བསྒོམ་པའི་བར་དུ་མི་སྐྲག་པས། སེམས་དང་། ཡིད་དང་། རྣམ་པར་ཤེས་པ་དང་། བག་ཆགས་ཐམས་ཅད་ལྡོག་པར་བྱེད་པས་ན། སེམས་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་མེད་ཅེས་བྱའོ། །ཁྲིས་པ་ལྟ་བུའི་སྤྱོད་པ་མུ་སྟེགས་ཅན་དང་། ཉན་ཐོས་དང་། རང་

[15] 如前已述，在此的三相慧是聞思修三慧。

སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ལས་ཤིན་ཏུ་འདས་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་སྒྲིབ་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་ཐམས་ཅད་ཟད་དེ། མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ཆེན་པོར་ཕྱིན་ཏོ། །འདི་ཡན་ཆད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཡོན་ཏན་ནོ། །

今說智慧功德。

（唐譯心經：「心無罣礙，無罣礙故，無有恐怖，
遠離顛倒夢想，究竟涅槃」）

（宋譯心經）：「心無所著亦無罣礙，以無著無礙故，
無有恐怖，遠離一切顛倒妄想，究竟圓寂。」

以聞、思、修，修學般若波羅蜜多之空性義，將無恐怖，故淨化一切心、意、識、習氣，故說心無罣礙。至極遠離凡愚般的外道、聲聞、獨覺之行境，斷除一切煩惱障及所知障，臻至大涅槃。以上乃智慧功德。

ད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་འབྲས་བུའི་དོན་གྱིས་བཤད་དེ། དུས་གསུམ་དུ་རྣམ་པར་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་ནས། བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་སུ་མངོན་པར་སངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་པ་ལ། ཕྱོགས་བཅུའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ནས་དུས་གསུམ་དུ་གཤེགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་འདི་འཛིན། ཀློག །ཁ་ཏོན་བྱེད། སྒོམ། གཞན་ལ་སྟོན་ཅིང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྤྱོད་པས་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སོ། །དུས་གསུམ་གྱི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པས་བསྐྱེད་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལས་བྱུང་བས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡུམ་དུ་གྱུར་པའོ། །འདི་ཡན་ཆད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་འབྲས་བུའོ། །

今說智慧之果。

（唐譯心經：「三世諸佛，依般若波羅蜜多故，得阿耨多羅三藐三菩提。」）

（宋譯心經）：「所有三世諸佛，依此般若波羅蜜多故，
得阿耨多羅三藐三菩提。」

十方世界的三世如來亦皆持此般若波羅蜜多，且唸誦、持誦、[16]觀修、開示於他、實踐般若波羅蜜多，從而圓滿無上正等正覺。三世諸佛亦依般若波羅蜜多而生、依般若波羅蜜多而成，故般若波羅蜜多乃諸佛之母。以上乃智慧之果。

ད་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་གཟུངས་ཀྱི་དོན་ཕྱིས་བཤད་དེ། དེ་ལྟ་བས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྔགས་ནི་བདེན་ཏེ་མ་ནོར་བའོ་ཞེས་པ་ལ། དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི། གོང་དུ་གསུངས་པ་ཡིན་པས་ན་དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱའོ། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྔགས་བདེན་ཏེ་མ་ནོར་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་རིག་པར་སྤྱོད་པ་ནི་སྔགས་ཞེས་བྱ་སྟེ། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཐེག་པ་ཆེན་པོར་འགྱུར་ཞིང་། བདག་དང་གཞན་ཡང་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་འཚང་རྒྱ་བས་ན་བདེན་ཏེ་མ་ནོར་བ་ཞེས་བྱའོ། །རིག་པ་ཆེན་པོའི་སྔགས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་རིག་པའི་སྔགས་ནི་འདོད་ཆགས་ཞེ་སྡང་གཏི་མུག་དང་། འཁོར་བའི་སྡུག་བསྔལ་ཐམས་ཅད་བརྗོད་པ་མེད་པའི་རང་བཞིན་མེད་པར་སྟོན་པས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་རིག་པ་ཆེན་པོའི་སྔགས་སོ། །

今釋義智慧之咒。

（唐譯心經：「故知般若波羅蜜多，是大神咒，是大明咒，是無上咒，是無等等咒，能除一切苦，真實不虛，故說般若波羅蜜多咒。」）

（宋譯心經）：「是故應知：般若波羅蜜多是廣大明，是無上明，是無等等明，而能息除一切苦惱，是即眞實無虛妄法，諸修學者，當如是學。我今宣説般若波羅蜜多大明曰：」

「如是，般若波羅蜜多咒是眞實不虛」中的「如是」謂如上已述，故說「如是」。
「般若波羅蜜多咒是眞實不虛」中的「咒」謂以智慧實踐般若波羅蜜多。
一切世間法依此將成無上菩提的大乘，自他亦能成就無上菩提，故說：「眞實不虛」
「大明咒」：般若波羅蜜多的明咒宣示，貪瞋痴及輪迴諸苦皆為不可說的無自性，故般若波羅蜜多是大明咒。

---

[16] 唸誦與持誦的不同是：前者不一定是每日必誦功課，後者更像是平日誦持的功課。

བླ་ན་མེད་པའི་སྔགས་ཞེས་པ་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་འགྲུབ་པར་བྱེད་པས་ན། བླ་ན་མེད་པའི་སྔགས་སོ། །མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པའི་སྔགས་ཞེས་པ་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་འཇིག་རྟེན་པ་དང་། ཉན་ཐོས་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་དང་མི་མཉམ་ཞིང་། སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་དང་མཉམ་པར་བྱེད་པས་ན་མི་མཉམ་དང་མཉམ་པའི་སྔགས་སོ། །སྡུག་བསྔལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་སྔགས་སུ་ཤེས་པར་བྱ་སྟེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འཆང་། ཀློག །ཁ་ཏོན་བྱེད་པ་དང་། ཚུལ་བཞིན་དུ་ཡིད་ལ་བྱེད་ཅིང་། གཞན་ལ་འཆད་པ་ནི་མིག་ནད་ལ་སོགས་པ་ནད་ཐམས་ཅད་མེད་པར་འགྱུར་ཞིང་། ཕྱོགས་བཅུའི་སངས་རྒྱས་དང་། ལྷ་ཀླུ་ལ་སོགས་པས་སྐྱོབ་པར་བྱེད། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྤྱོད་པས་ངན་འགྲོ་དང་འཁོར་བའི་རྒྱ་མཚོ་ཐམས་ཅད་ཟློག་པར་བྱེད་པས་ན་སྡུག་བསྔལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་སྔགས་སོ། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྔགས་སྨྲས་པ།

「無上咒」：般若波羅蜜多成辦無上菩提，故為無上咒。
「無等等咒」：般若波羅蜜多不與世間、聲聞、獨覺之行為相等，與諸佛智慧相等，故為無等等咒。
「應知息除一切苦惱咒」：手持、唸誦、持誦、如義作意、為他說法般若波羅蜜多，將能息除一切眼疾等病，且獲十方諸佛及天龍等救護。實踐般若波羅蜜多便能息除一切惡趣及輪迴大海，故為息除一切苦惱咒。即說般若波羅蜜多咒曰：

ཏདྱ་ཐཱ། ག་ཏེ། ག་ཏེ། པ་ར་ག་ཏེ། པ་ར་སཾ་ག་ཏེ། བོ་དྷི་སྭཱ་ཧཱ་ཞེས་པ་ལ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྔགས་འདི་ནི་ཟབ་མོའི་མཆོག་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་བསྡུས་པ་རང་བཞིན་གྱིས་གྲུབ་པར་བྱེད་པས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པའི་སྔགས་སུ་གསུངས་པའོ། །

（唐譯心經：「揭諦·揭諦·波羅揭諦·波羅僧揭諦·菩提薩婆訶。」）

（宋譯心經）：「怛寧也他·唵·誐帝·誐帝·播囉誐帝·
播囉僧誐帝·冒提莎賀。」

說此般若波羅蜜多咒能自然成辦諸深至勝之總攝，故為加持咒。

-ཤཱ་རིའི་བུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས་དེ་ལྟར་-ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་བསླབ་པར་བྱའོ་ཞེས་པ་ནི་དུས་གསུམ་གྱི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་-ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྤྱད་པ་ལས་སངས་རྒྱས་པས་ན་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་འཇུག་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་-ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བསླབ་པར་བྱའོ། །

（宋譯心經）：「舍利子！諸菩薩摩訶薩，若能誦是般若波羅蜜多明句，
是即修學甚深般若波羅蜜多。」

三世諸佛皆因實踐般若波羅蜜多而成佛，故趨入大乘的菩薩摩訶薩們亦應修學般若波羅蜜多。

དེ་ནས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ཏེ་ཞེས་པ་ནི། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཟབ་མོའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་བཞུགས་པའི་མཐུས་-ཤཱ་རིའི་བུས་དྲིས་ཏེ། སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱིས་བ-ཤད་ནས་དེའི་དོན་རྫོགས་པ་དང་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལས་བཞེངས་སོ། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་ལ་ལེགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་བྱིན་ནས། ལེགས་སོ་ལེགས་སོ་ཞེས་པ་ནི་-ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའི་དོན་སྨྲས་པ། སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་གསུངས་པ་དང་མཐུན་ཏེ། མ་ནོར་བའི་ཕྱིར་ལེགས་སོ་ཞེས་བསྔོད་པའོ། །

（宋譯心經）：「爾時，世尊從三摩地安詳而起，
讚觀自在菩薩摩訶薩言：善哉，善哉！」

「世尊從三摩地而起」：因薄伽梵的甚深三摩地之力，令舍利子發問，觀自在回覆其完整內義後，世尊出定且對觀自在菩薩摩訶薩說：「善哉！」
「善哉，善哉！」：所釋般若波羅蜜多之心要，與諸佛所言相同、無誤，故讚善哉。

རིགས་ཀྱི་བུ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། །རིགས་ཀྱི་བུ་དེ་དེ་བཞིན་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱོད་ཀྱིས་-ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་བསྟན་པ་བཞིན་དུ་སྤྱད་པར་བྱ་སྟེ་ཞེས་པ་ནི་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱིས་ཇི་སྐད་སྨྲས་པ་དེ་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་གསུངས་པ་དང་མཐུན་པས་ན་དེ་བཞིན་ནོ། །འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱིས་-ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་བསྟན་པ་དེ་བཞིན་དུ། ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་ཞུགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་སྤྱད་པར་བྱའོ། །དེ་བཞིན་ག-ཤེགས་པ་ཡང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་ཞེས་པ་ནི། སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱིས་བ-ཤད་པ་ལ་དེ་བཞིན་ག-ཤེགས་པ་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བར་མཛད་ན། གཞན་གྱིས་ཐེ་ཚོམ་མི་ཟ་བ་ལྟ་ཅི་སྨོས་ཞེས་པའོ། །

（宋譯心經）：「善男子！如汝所說，如是，如是！般若波羅蜜多當如是學，是即真實最上究竟，一切如來亦皆隨喜。」

觀自在所言一切皆與諸佛所言相同，故為「如是」。如同聖者觀自在所示般若波羅蜜多，正住大乘的菩薩們應當如是修學。
「一切如來亦皆隨喜」：既然如來隨喜觀自在之說，他人應勿疑，無須多說！

བཅོམ་ལྡན་འདས་དགྱེས་ཤིང་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་ནས་ཞེས་པ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྨྲས་པ་དེས་འཁོར་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏ་ཕྱིན་པའི་དོན་རྟོགས་པར་གྱུར་ནས། ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་སྒྲིབ་པ་མེད་པའི་ཕྱིར་དགྱེས་ཤིང་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་པའོ། །ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤཱ་རིའི་བུ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་དབང་པོ་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་མ་ཡིན་དང་། དྲི་ཟར་བཅས་པའི་འཁོར་ཐམས་ཅད་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་དགའོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའི་འགྲེལ་པ་སློབ་དཔོན་ཛྙཱ་ན་མི་ཏྲས་མཛད་པ་རྫོགས་སོ།།།།

（宋譯心經）：「佛說此經已，觀自在菩薩摩訶薩并諸苾芻，乃至世間天、人、阿修羅、乾闥婆等一切大眾，聞佛所說，皆大歡喜，信受奉行。」

「佛歡喜說此經已」：因已說般若波羅蜜多故，令諸弟子眾通達般若波羅蜜多之義，於大乘中無有罣礙，故佛歡喜說此經已。
舍利子、觀自在菩薩摩訶薩、天、人、阿修羅、乾闥婆等一切眷屬皆於佛之所言皆大歡喜。

天竺阿闍黎智親友造《聖般若波羅蜜多心經釋》

附錄

佛說聖佛母般若波羅蜜多經

西天譯經三藏朝奉大夫試光祿卿
傳法大師賜紫臣施護奉　詔譯

一時，世尊在王舍城鷲峯山中，與大苾芻眾千二百五十人俱，并諸菩薩摩訶薩眾而共圍繞。

爾時，世尊即入甚深光明宣說正法三摩地。時，觀自在菩薩摩訶薩在佛會中，而此菩薩摩訶薩已能修行甚深般若波羅蜜多，觀見五蘊自性皆空。

爾時，尊者舍利子承佛威神，前白觀自在菩薩摩訶薩言：「若善男子、善女人，於此甚深般若波羅蜜多法門，樂欲修學者，當云何學？」

時，觀自在菩薩摩訶薩告尊者舍利子言：

「汝今諦聽，為汝宣說。若善男子、善女人，樂欲修學此甚深般若波羅蜜多法門者，當觀五蘊自性皆空。何名五蘊自性空耶？所謂即色是空，即空是色；色無異於空，空無異於色。受、想、行、識，亦復如是。

舍利子！此一切法如是空相，無所生無所滅，無垢染無清淨，無增長無損減。舍利子！是故，空中無色，無受、想、行、識；無眼、耳、鼻、舌、身、意；無色、聲、香、味、觸、法；無眼界無眼識界，乃至無意界無意識界；無無明無無明盡，乃至無老死亦無老死盡；無苦、集、滅、道；無智，無所得，亦無無得。

舍利子！由是無得故，菩薩摩訶薩依般若波羅蜜多相應行故，心無所著亦無罣礙；以無著無礙故，無有恐怖，遠離一切顛倒妄想，究竟圓寂。所有三世諸佛依此般若波羅蜜多故，得阿耨多羅三藐三菩提。

是故，應知般若波羅蜜多是廣大明、是無上明、是無等等明，而能息除一切苦惱，是即真實無虛妄法，諸修學者當如是學。我今宣說般若波羅蜜多大明曰：

怛寧也他 唵 誐帝 誐帝 播 囉誐帝 播 囉僧誐帝 冒提 莎賀

舍利子！諸菩薩摩訶薩，若能誦是般若波羅蜜多明句，是即修學甚深般若波羅蜜多。」

爾時，世尊從三摩地安詳而起，讚觀自在菩薩摩訶薩言：「善哉，善哉！善男子！如汝所說，如是，如是！般若波羅蜜多當如是學，是即真實最上究竟，一切如來亦皆隨喜。」

佛說此經已，觀自在菩薩摩訶薩并諸苾芻，乃至世間天、人、阿修羅、乾闥婆等一切大眾，聞佛所說，皆大歡喜，信受奉行。